

УДК 316:[378:376-056.264-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

Віра ПОЛІЩУК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК

доктор філософії, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Ірина ПАЦУЛА

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-0081-2601

Анастасія ШАЙНЮК

здобувачка освітньої програми 016 Спеціальна освіта, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-7273-8033

Бібліографічний опис статті: Поліщук, В., Цегельник, Т., Пацула, І., Шайнюк, А. (2023). Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності у ЗВО. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО

У статті розкрито провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного трактування суті соціальної зрілості майбутніх фахівців, критеріїв, показників і технологій її формування.

Обґрунтовано чинники важливості формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО: вимога готовності і здатності до розв'язання складних задач і практичних проблем спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької роботи з клієнтами різних вікових груп; ускладнення діапазону професійних функцій і завдань в умовах сьогодення та зростання ролі професійно-особистісних якостей в їх реалізації і виконанні.

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної роботи та розкритті практичної площини цього питання на прикладі їх залучення до діяльності Університету третього віку при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Охарактеризовано форми соціальної активності і взаємодії студентів – майбутніх фахівців спеціальної освіти із суб'єктами організації і забезпечення функціонування університету третього віку при ЗВО; окреслено організаційно-педагогічні умови формування їх соціальної зрілості: усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької діяльності, але й у процесі професійної підготовки у ЗВО; суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування університету третього віку, як вагомого фактора соціальної інклюзії літніх людей; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з особистими бажаннями, прагненнями і соціальною відповідальністю.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівець спеціальної освіти, соціальна зрілість, соціальна активність, університет третього віку, позанавчальна діяльність, люди похилого віку, соціальна інклюзія.

Vira POLISHCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Tetiana TSEHELNYK

Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Iryna PATSULA

Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0005-0081-2601

Anastasiia SHAINIUK

Applicant of Educational Program 016 Special Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0005-7273-8033

To cite this article: Polishchuk, V., Tsehelnik, T., Patsula, I., Shainiuk, A. (2023) Formuvannia sotsialnoi zrilosti u maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity u protsesi pozanachalnoi diialnosti u ZVO [Formation of social maturity in future specialists of special education in the process of extra-initial activities in high schools]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

FORMATION OF SOCIAL MATURITY IN FUTURE SPECIALISTS OF SPECIAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EXTRA-INITIAL ACTIVITIES IN HIGH SCHOOLS

The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.

The factors of the importance of the formation of social maturity among future special education specialists in the process of their professional training in higher education institutions are substantiated: the requirement of readiness and ability to solve complex tasks and practical problems of special and inclusive education in the process of correctional-pedagogical, diagnostic-consultative and research activities with clients of various age groups; the complication of the range of professional functions and tasks in today's conditions and the growing role of professional and personal qualities in their implementation and performance.

The purpose of the article is to analyze the organizational and pedagogical conditions for the formation of social maturity among future special education specialists in the process of extracurricular work and to reveal the practical aspect of this issue on the example of their involvement in the activities of the University of the Third Age at the Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University.

The forms of social activity and interaction of students – future specialists in special education with subjects of the organization and ensuring the functioning of the university of the third age at higher education institutions are characterized; the organizational and pedagogical conditions for the formation of their social maturity are outlined: the awareness of numerous problems that take place in objective reality and the need for their theoretical understanding and practical solution not only in the process of future professional correctional-pedagogical, diagnostic, advisory and research activities, but also in the process of professional training in higher education institutions; subject position, partnership interaction and reliance on the strengths of all participants involved in creating and ensuring the functioning of the university of the third age, as a significant factor in the social inclusion of the elderly; awareness of the need to combine and coordinate the demands and needs of society with personal desires, aspirations and social responsibility.

Key words: professional training, special education specialist, social maturity, social activity, university of the third age, extracurricular activities, elderly people, social inclusion. *The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.*

Постановка проблеми. Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної світи у процесі їх професійної підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО) зумовлюється низкою чинників: (1) важливістю і необхідністю професійної підготовки фахівців, здатних розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб різних вікових груп; (2) зростанням ролі професійно-особистісних якостей, зокрема, соціальної зрілості і соціальної відповідальності при виконанні професійних функцій і завдань в складних умовах сьогодення, що зумовлені широкомасштабною війною рф проти українського народу та її наслідками; (3) неухильною динамікою зростання чисельності дітей, що потребують різноаспектної корекційної педагогічної, діагностико-консультативної допомоги фахівців логопедії та зростанням числа дорослих і людей похилого віку, які в силу об'єктивних причин (поранення, травми фізичного і психологічного характеру, захворювання, стреси, вікові зміни) потребують не тільки гідних умов життя, але й різноаспектної допомоги фахівців спеціальної та інклюзивної освіти.

Аналіз досліджень. У процесі дослідження ми опиралися на результати наукових розвідок щодо теоретичних аспектів суті соціальної зрілості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017); критеріїв і показників її сформованості (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012) та технологій її формування у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти (А. Черкашин, 2018; О. Крюкова, 2010).

Для нашого дослідження важливе значення мають напрацювання дослідників, які розкривають провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного бачення ролі і місця позанавчальної діяльності, волонтерських об'єднань, клубів, освітньо-наукових центрів і лабораторій у формуванні соціальної зрілості майбутніх фахівців (Н. Вайнілович, 2015; О. Добровіцька, 2019).

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності та розкритті практичної площини цього питання на прикладі залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування Університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовано теоретичні методи: вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій: соціальна зрілість, фактори формування соціальної зрілості, показники сформованості соціальної зрілості, Університет третього віку (УТВ); виокремлено організаційно-педагогічні умови формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх залучення до відкриття і організації діяльності УТВ при ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить про широке розмаїття підходів щодо трактування дефініції «соціальна зрілість», що зумовлено складністю і багатогранністю даного феномену та процесу його формування. У психології соціальна зрілість, зазвичай, розглядається через соціальні установки та ціннісні орієнтації (О. Крюкова, 2010; Т. Комар, 2017). Педагоги вивчають соціальну зрілість у контексті процесів соціалізації, формування й розвитку особистості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018). В. Радул трактує соціальну зрілість як стан сформованості особистості через призму його взаємодії з соціальним середовищем (В. Радул, 2017).

Ми дотримуємося позиції, що соціальну зрілість здобувача освіти найбільш доцільно трактувати як інтегроване новоутворення у структурі особистості майбутнього фахівця, що характеризує його соціальну й особистісну сутність і проявляється у визначенні власної соціальної позиції, готовності й спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір дій, спрямованих як на вирішення завдань свого професійного формування, так і численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності, та здатності й готовності нести усвідомлену відповідальність за результати своїх рішень, дій і вчинків.

У наукових дослідженнях щодо критеріїв сформованості соціальної зрілості майбутніх фахівців дослідники вказують на самостійність молодої людини у рішеннях та вчинках, відповідальність за себе та суспільство в якому вона живе (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012). Проявляється соціальна зрілість, на думку дослід-

ників, у соціальній активності, соціальному самовизначенні та соціальній відповідальності.

У процесі дослідження ми опиралися на наукову позицію дослідників (Н. Вайнілович, 2015; М. Вієвська, 2015) і аналіз власного досвіду діяльності, які слугують підставою твердження, що залучення майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО до різних видів позанавчальної діяльності (функціонування волонтерських клубів, освітньо-наукових центрів, об'єднань, лабораторій, розробки і реалізації інноваційних проєктів, спрямованих на реалізацію ідей інклюзивної та спеціальної освіти) слугує не тільки ефективним механізмом оволодіння ними професійно важливими компетентностями, але й формування соціальної зрілості, як однієї з важливих професійно зумовлених особистісних якостей.

Ми поділяємо наукову позицію дослідників (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018) які обстоюють позицію цілісного розуміння розвитку й поетапного формування соціальної зрілості як багатогранного і тривалого процесу, під час якого мають бути задіяні численні компоненти і фактори, що взаємодіють та інтегруються між собою, доповнюючи і збагачуючи тим самим один одного.

Закономірно, що результативність формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців у значній мірі зумовлюється рівнем довершеності: освітньо-професійної програми та її інформаційного і навчально-методичного забезпечення; змістового наповнення і технологій викладання загальноосвітніх, фахових і вибіркокових навчальних дисциплін; грамотним підходом до планування і реалізації неперервної практичної складової підготовки, що передбачає проходження у логічній послідовності студентами таких видів практики (пропедевтичної (волонтерської); навчальної; виробничої; професійно-орієнтованої (переддипломної)).

Власне виходячи із позиції взаємовпливу соціальної активності, соціального досвіду і соціальної відповідальності на стан сформованості соціальної зрілості у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО важливо особливу увагу приділяти їх залученню до волонтерської, науково-дослідної роботи в центрах соціальних ініціатив і волонтерства, наукових товариствах, проблемних гуртках, студіях, об'єднаннях та формуванню умінь представ-

ляти інтереси клієнтів, шукати і знаходити способи вирішення цих проблем і розв'язання проблемних задач і ситуацій; вчити їх розробляти інноваційні проєкти, знаходити ресурсні можливості для їх втілення і реалізації. Такі види усвідомленої соціальної активності позитивно впливають на формування як спеціальних вузькопрофесійних (hard skills) так і універсальних надпрофесійних (soft skills) навичок.

Започаткування діяльності УТВ при Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка було зумовлене прагненням сприяти соціальній інтеграції та підтримці людей літнього віку та надання їм необхідної (у тому числі й логопедичної) допомоги і підтримки. Аналіз ситуації свідчить, що люди літнього віку навіть за умов мирного часу стикалися з низкою психологічних, соціальних, медичних та соціально-педагогічних проблем, для вирішення яких їм потрібна різнопрофільна підтримка і допомога. В умовах воєнного часу вони знаходяться в особливо складних умовах через: низький рівень пенсійного забезпечення; певну соціальну ізоляцію, зумовлену в значній мірі тим, що в країні домінуюча увага приділяється боротьбі з ворогом, забезпеченню і підтримці військових, поранених та членів їх родин; втрату близьких і рідних людей; втрату соціальних контактів, житла і майна через вимушене переселення і зміну місця проживання; розрив родинних зв'язків; погіршення здоров'я через постійні стреси і хвилювання за рідних, близьких та свою безпеку під час повітряних тривог й обстрілів тощо.

Відкриття УТВ при ЗВО в складних умовах воєнного часу є доцільним і виправданим ще й тому, що власне університети третього віку визнані міжнародною спільнотою одним із найбільш прогресивних проєктів, підпорядкованих реалізації ідеї соціальної інклюзії людей літнього віку через залучення їх до освіти та різноманітних видів соціокультурної діяльності.

При розробці концепції і програми діяльності УТВ члени ініціативної групи опиралися на ідею активного залучення студентів і магістрантів до його відкриття, організації і забезпечення функціонування. Таке рішення зумовлене популярністю серед студентської молоді різноманітних видів волонтерської діяльності (з дітьми з особливими освітніми потребами, вимушено переміщеними особами, військовими та членами їх родин, людьми літнього

віку) та прагненням реально брати участь в роботі громадських об'єднань, волонтерських центрів.

Так, студентами спеціальністю 016 Спеціальна освіта (за спеціалізацією логопедія) було здійснено вагому роботу з популяризації у соціальних мережах інформації про відкриття УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка, мету, завдання і форми його діяльності. Окрім того, студенти провели моніторинг поінформованості людей літнього віку щодо діяльності УТВ, їх бажання долучитися до даного проєкту та очікувань.

У процесі проведення моніторингу було з'ясовано, що головним стимулом відвідування літніми людьми Університету третього віку є бажання отримати консультації і практичну допомогу щодо зняття тривоги і стресу, пов'язаних з війною, втратами і розлученням з близькими і рідними людьми та повітряними тривогами (45 %); можливість спілкування з іншими (32%); бажання оволодіти новими життєво важливими навичками (35 %); техніками саморозвитку, вдосконалення пам'яті (12 %). Окрім цього в процесі опитування було виявлено бажання отримати кваліфіковану допомогу і консультації щодо формування правової та цифрової компетентностей (35 %); формування навичок надання першої медичної допомоги, здорового способу життя, раціонального харчування (45 %) та мати можливість долучитися до різних видів соціокультурної діяльності, займатися різними видами творчості і цікавого проведення вільного часу (50 %).

Отримані дані було обговорено членами ініціативної групи (викладачами кафедри спеціальної та інклюзивної освіти), які не тільки підтримали ідею відкриття УТВ при ЗВО, але й стали активними учасниками забезпечення його функціонування.

Аналіз досвіду свідчить, що студенти і магістранти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» освітніх програм «Логопедія» та «Інклюзивна освіта» проявляють умотивованість і активність до реалізації ідеї відкриття і функціонування УТВ як вагомого чинника їх соціальної інклюзії.

Практична складова діяльності УТВ полягає в допомозі людям третього віку в оволодінні життєво важливими навичками з метою забезпечення їх позитивного довголіття й адаптації

до сучасних умов і вимог життя. Цьому сприяє цикл занять про можливі способи подолання внутрішньо особистісного конфлікту у людей літнього віку; способи подолання тривоги і стресу в умовах воєнного часу; програми зміцлення душі і тіла; вплив емоційного інтелекту на збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості в умовах війни. За бажанням слухачів УТВ для них було проведено лекції і семінарські заняття з основ медичних знань, раціонального способу харчування, технік збереження, зміцлення і відновлення здоров'я та інші.

Формуванню соціальної зрілості майбутніх фахівців сприяє діалог поколінь і обмін життєвим досвідом, що реалізуються у процесі залучення студентів і магістрантів до проведення занять, майстер класів різноманітних видів соціокультурної діяльності. Так, студенти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта для слухачів УТВ підготували лекційно-концерт «Вплив музики і рухової активності на самопочуття людини літнього віку» та практичне заняття «Вплив інноваційних технік на розвиток і активізацію мовлення людини літнього віку»; другого курсу – повідомлення і презентацію про традиції святкування Різдва в зарубіжних країнах та в різних регіонах України. Окрім того студенти спільно зі слухачами УТВ провели майстер клас з виготовлення різдвяних прикрас, які за спільною згодою учасників були розіграні у лотерею, а виручені гроші було передано на потреби ЗСУ. Діалогу поколінь сприяє спільне відвідування, концертів і театралізованих вистав, які проводяться в університеті.

Особливої уваги заслуговує реалізація програми формування цифрової компетентності людей літнього віку. За підтримки і сприяння студентів і магістрантів слухачі УТВ успішно опановують програми MsWord, Skype, аудіо-та відеопрограми, навчаються користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Долучаючись до роботи в УТВ майбутні логопеди мають можливість навчатися успішній комунікації з людьми літнього віку; апробувати свої уміння і техніки логопедичної роботи з ними (наприклад, опора на сильні сторони клі-

ента, робота груп самодопомоги, Mindfulness, Anti-aging, наснаження тощо).

Підкреслимо, що одним із важливих аспектів, який відображає особливості формування соціальної зрілості студентів у позанавчальній діяльності – це створення ситуацій, які б сприяли усвідомленню студентами і магістрантами численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної діяльності, але й «сьогодні і зараз» під час навчання у ЗВО. Власне цей аспект ми визначаємо як одну із провідних організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Роботу з людьми літнього віку студенти і магістранти намагаються використати для оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, відчути себе потрібним і відповідальним за конкретну соціальну ситуацію і конкретну людину, сформування вміння працювати в команді, спілкуватися з клієнтами, знайти нових друзів, самоутвердитися.

Зауважимо, що студенти мають можливість відвідувати соціально-педагогічні і психологічні тренінги, які для них проводять викладачі і магістранти кафедри психології розвитку та консультування ТНПУ імені В. Гнатюка.

Ректорат університету безоплатно надає ресурсні можливості аудиторного фонду для проведення відповідних занять, тренінгів і консультацій.

Результатом соціальної активності студентів у процесі організації і забезпечення діяльності УТВ виступає набутий ними соціальний досвід, що проявляється: у синтезі знань про соціальну дійсність, про особливі умови життєдіяльності людей літнього віку, їх запити, побажання і прагнення; готовності та здатності діяти і шукати ресурси з метою їх вирішення; в умінні працювати в команді та міжпоколіннєвої взаємодії.

Висновки. Мета професійної підготовки фахівців із спеціальної освіти за спеціалізацією

«Логопедія» полягає у їх готовності і здатності розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами й, зокрема, з порушеннями мовленнєвого розвитку, різних вікових груп. Залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування УТВ розглядається нами як вагомий ресурс актуалізації уваги майбутніх фахівців до проблем і потреб людей літнього віку і вагомий чинник формування їх соціальної зрілості.

Діяльність УТВ дає можливість донести до студентів розуміння того, що, навчаючись у ЗВО, вони є відповідальними не тільки за стан і результативність своєї навчальної діяльності, але й мають долучатися в міру своїх можливостей до моніторингу і вирішення наявних соціальних проблем в регіоні, де вони проживають і навчаються.

Аналіз досвіду залучення студентів до поза навчальної діяльності (на прикладі діяльності УТВ при ЗВО) слугує підставою для виокремлення організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню їх соціальної зрілості: – усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення у процесі навчання у ЗВО та майбутньої професійної діяльності; – суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування УТВ як вагомого фактора соціальної інклюзії людей літнього віку; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з бажаннями і уявленнями індивідуальної свободи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, що запропоновані практичні напрацювання щодо змісту і форм діяльності УТВ та досвід залучення студентів до даного виду діяльності можуть знайти застосування у діяльності інших УТВ при ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнілович Н. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2015. № 2. С. 407–410.
2. Вієвська М. Соціальна відповідальність сучасного фахівця як підґрунтя його продуктивної професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 19–24.
3. Галета Я. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства : монографія / Я. В. Галета. Харків : Мачулін, 2018. 392 с.

4. Горішна, Н., Слозанська, Г. (2023). Логопедичні послуги в Україні у час війни: результати крос-секційного дослідження. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 22 лист. 2023 р.). Запорізький національний університет, 50–52.
5. Добровіцька О. Волонтерство в інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Випуск 1(44). С. 59–61.
6. Комар Т. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200–210.
7. Крюкова О. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка. 2010. Ч. 10. С. 345–353.
8. Меднікова Г. Соціальна зрілість: сутність і критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 43. С. 179–186.
9. Радул В. Соціальна зрілість особистості: монографія / В. В. Радул. – Харків : Мачулін, 2017. 441 с.
10. Черкашин А. Особливості формування особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах: теоретичний аспект. Теорія управління соціальними системами. 2018. Вип. 1. С. 3–13.

REFERENCES:

1. Vainilovych, N. (2015). Volonterskyi rukh u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: motyvatsiinyi aspect [Volunteer movement in modern Ukrainian society: motivational aspect]. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 2, 407–410. [in Ukrainian].
2. Viievskaya, M. (2015). Sotsialna vidpovidalnist suchasnoho fakhivtsia yak pidgruntia yoho produktyvnoi profesiinoi diialnosti [Social responsibility of a modern specialist as the basis of his productive professional activity]. *Science and education*, 9, 19–24. [in Ukrainian].
3. Galeta, Ya. V. (2018). Socialna zrilist osobistosti v umovah onovlennya informacijnoyi kulturi suspilstva. [Social maturity of the individual in terms of updating the information culture of society]. Kharkiv: Machulin. 2018. – 392 s.
4. Horishna, N., Slozanska, G. (2023). Speech Therapy Services in Ukraine during Wartime: Results of a Cross-Sectional Study. *Special Education and Social Inclusion: Challenges of the 21st Century. Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation (Zaporizhzhia, Nov. 22, 2023)*. Zaporizhzhia National University, 50-52.)
5. Dobrovitska, O. (2019). Volonterstvo v inkluzivnomu seredovyshchi yak pedahohichna umova pidhotovky do profesiinoi diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Volunteering in an inclusive environment as a pedagogical condition for preparation for the professional activities of social workers]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 1 (44), 59–61. [in Ukrainian].
6. Komar, T. (2016). Socialna zrilist osobistosti yak chinnik stanovlennya profesijnoyi zrilosti psihologa. [Social maturity of the individual as a factor in the formation of a professional maturity of a psychologist]. *Problems of modern psychology*. Whip. 34.
7. Kriukova, O. (2010). Sotsialna zrilist osobystosti u suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [Social maturity of the individual in modern psychological research]. *Problemy suchasnoi psykholohii Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivan Ohienka*, 10, 345–353. (in Ukrainian)
8. Mednikova, H. (2012). Sotsialna zrilist: sutnist i kryterii [Social maturity: nature and criteria]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S.Skovorody. Psykholohiia*, 43, 179–186. [in Ukrainian].
9. Radul, V. (2017). Sotsialna zrilist osobystosti]. Kharkiv: Machulin. 2017. 441 p. [in Ukrainian].
10. Cherkashyn, A. (2018). Osoblyvosti formuvannia osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnikh fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh: teoretychnyi aspect [Features of formation of personal-professional maturity of future specialists in higher educational establishments: theoretical aspect]. *Teoriia upravlinnia sotsialnymy systemamy*, 1, 3–13. [in Ukrainian].